

Βύρων Καρύδης

Λονδίνο 23/11/2022

Ο Γιάννης Νικολόπουλος και οι Νεοελληνικές Σπουδές στη Μόσχα

Καταρχάς τα θερμά μου συγχαρητήρια στην Ακαδημία Επιστημών και στο Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού για την έκδοση του συλλογικού τόμου για το 1821 και την Ελληνική Επανάσταση. Επίσης από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω για άλλη μια φορά τους συντελεστές της έκδοσης για την μεγάλη τιμή να συμπεριλάβουν στο βιβλίο και το άρθρο μου για τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και το ατυχές εγχείρημα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Ιδιαίτερα πολλές ευχαριστίες στην κυρία Θεοδώρα Γιαννίτση που είχε την καλοσύνη και την υπομονή να καθίσει και να μεταφράσει στα ρωσικά το άρθρο μου από τα αγγλικά.

Κύριες και Κύριοι, ζήτησα να πάρω τον λόγο σήμερα για να αποτίνω φόρο τιμής σε έναν αγαπητό φίλο που δεν είναι μαζί μας πια, στον Γιάννη Νικολόπουλο που υποθέτω πολλοί από εσάς τον έχετε γνωρίσει από κοντά. Σε αυτή τη σύντομη παρέμβαση μου δεν θα αναφερθώ στην πολυσχιδή προσωπικότητα του ανδρός και στην επαγγελματική του σταδιοδρομία – ιστορικός, διπλωμάτης, δημοσιογράφος. Απ'ότι αντιλαμβάνομαι του Κέντρο Ελληνικού Πολιτισμού θα οργανώσει μια ειδική εκδήλωση μνήμης για τον Γιάννη Νικολόπουλο με αφορμή την έκδοση πρόσφατα των απομνημονευμάτων του. Στη σύντομη παρέμβαση μου σήμερα θα επικεντρωθώ στη σημαντική συμβολή του Νικολόπουλου στην προώθηση των νεοελληνικών σπουδών στη Ρωσία.

Στις αρχές τις δεκαετίας του '80, όταν ο Νικολόπουλος εργαζόταν ως πολιτιστικός σύμβουλος στην ελληνική πρεσβεία στη Μόσχα, σε ό,τι αφορούσε τις νεοελληνικές σπουδές, τα κύρια σημεία αναφοράς του ήταν το Ινστιτούτο Σλαβικών και Βαλκανικών Σπουδών της Ακαδημίας Επιστημών, η Σχολή Ιστορίας του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μόσχας και η Literaturnaya Gazeta. Σε αυτά τα ιδρύματα έκανε πραγματικούς φίλους και βρήκε μέντορες που τον βοήθησαν να αντιμετωπίσει σημαντικά και επείγοντα ζητήματα που συνδέονταν με την προώθηση των ελληνοσοβιετικών πολιτιστικών δεσμών.

Από τη θέση του συμβούλου επί των πολιτιστικών θεμάτων, ο Νικολόπουλος πρώτα απ' όλα εστίασε την προσοχή του στα ιδρύματα για τη μελέτη και τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Εκείνη την περίοδο τα λίγα πανεπιστήμια με προγράμματα στην ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό ήταν συγκεντρωμένα σχεδόν αποκλειστικά στη Μόσχα. Τα κέντρα, καθώς και τα ιδρύματα που ασχολούνταν με τη μελέτη της βυζαντινής, νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας,

υπέφεραν από τεράστια έλλειψη βιβλιογραφίας. Για παράδειγμα, η βιβλιοθήκη του Φιλολογικού Τμήματος του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μόσχας αποτελούνταν κυρίως από εγχειρίδια σοβιετικού τύπου γραμμένα από την Marina Rytova. Το κύριο γλωσσικό εγχειρίδιο που δίνονταν τότε στους φοιτητές για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ήταν ένα αντίγραφο της εφημερίδας του Ελληνικού Κομμουνιστικού Κόμματος, του Ριζοσπάστη. Στη βιβλιοθήκη εκτός από τα βιβλία τριών ή τεσσάρων κομμουνιστών συγγραφέων - του Γιάννη Ρίτσου, του Κώστα Κοτζιά, του Μήτσου Αλεξανδρόπουλου, του θεατρικού συγγραφέα Αλέξη Πάρνη - δεν υπήρχε τίποτα άλλο. Ούτε καν τα βιβλία του "Έλληνα Ντοστογιέφσκι", του Νίκου Καζαντζάκη. Έτσι, ένα από τα σημαντικότερα καθήκοντα που είχε να αντιμετωπίσει ο Νικολόπουλος και οι νέοι φίλοι του στη Μόσχα ήταν ο εμπλουτισμός των βιβλιοθηκών των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των διαφόρων ερευνητικών κέντρων με ελληνικά βιβλία.

Την αρχή την έκανε ο ίδιος ο Γιάννης. Ξεκίνησε δωρίζοντας το μεγαλύτερο μέρος της προσωπικής του βιβλιοθήκης για τη νεοελληνική ιστορία και τον πολιτισμό στη βιβλιοθήκη του Τμήματος Ιστορίας του Κρατικού Πανεπιστημίου της Μόσχας. Η συλλογή αυτή περιελάμβανε βιβλία που είχε φέρει από την Αμερική, εκδόσεις Ελλήνων συγγραφέων για την αρχαία, μεσαιωνική και σύγχρονη ελληνική ιστορία. Χάρισε βιβλία του Γιώργου Σεφέρη, του Οδυσσέα Ελύτη, του Κωνσταντίνου Καβάφη, του Νίκου Καζαντζάκη και άλλων Ελλήνων συγγραφέων στη Φιλολογική Σχολή. Άρχισε επίσης να στέλνει αμέσως και σε μεγάλες ποσότητες στο Κρατικό Πανεπιστήμιο της Μόσχας και σε άλλα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας περιοδικά, τα οποία η ελληνική πρεσβεία στη Μόσχα είχε πετάξει στα σκουπίδια.

Για τον Νικολόπουλου η δεκαετία του 1990 ξεκίνησε με τη δημιουργία του Ιδρύματος Ελληνικών Σπουδών. Από τα πρώτα του βήματα στη Μόσχα, ο Νικολόπουλος ήθελε να βρει τρόπους για να υποστηρίξει τις ερευνητικές δραστηριότητες που αφορούσαν την ιστορία του νεώτερου ελληνισμού. Μαζί με τους συναδέλφους του ιστορικούς στο Ινστιτούτο Σλαβικών και Βαλκανικών Σπουδών, είχαν αρχίσει να διαθέτουν χρήματα για την έκδοση βιβλίων ακόμη και πριν από την ίδρυση του Ιδρύματος. Το Ίδρυμα είχε ξεκινήσει επίσημα τις εργασίες του το 1990, αλλά καταχωρήθηκε στο υπουργείο Δικαιοσύνης ως μη κερδοσκοπικός επιστημονικός οργανισμός μόλις το 1995. Η πρώτη επίσημη ιδρυτική συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο Σπίτι των Επιστημόνων.

Το σχέδιο εργασίας του Ιδρύματος Ελληνικών Σπουδών ήταν η ανάπτυξη των σχέσεων Ρώσων και Ελλήνων ερευνητών , οι μεταφράσεις έργων Ρώσων ιστορικών και η δημοσίευση τους στην Ελλάδα , η συγκέντρωση αρχειακού υλικού για την ιστορία των ρωσοελληνικών σχέσεων και η έκδοση καταλόγου ελληνικών χειρογράφων. Επίσης φιλοδοξία του ιδρύματος ήταν η διερεύνηση και η καταγραφή της τύχης των ελληνικών εκκλησιών και μοναστηριών στη Ρωσία και η διεξαγωγή αρχειακής έρευνας στη Νίζνα της Ουκρανίας για την ελληνική κοινότητα. **Όχι όλα, αλλά πολλά από αυτά έγιναν.**

Στη Μόσχα εξάλλου ο Νικολόπουλος ενήργησε ώστε με τη βοήθεια της Σχολής Ιστορίας του Κρατικού Πανεπιστημίου να συγκροτηθεί μια επιτροπή για την προώθηση των ελληνικών σπουδών στη Ρωσία υπό την καθοδήγηση του Κοσμήτορα της Σχολής Ιστορίας με συντονιστές τον Διευθυντή του Βυζαντινού Ινστιτούτου του Ιδρύματος Ελληνικών Ερευνών στην Αθήνα, Νίνο Οικονομίδη ,τον Διευθυντή του Ινστιτούτου Νέων Ελληνικών Σπουδών του ίδιου ιδρύματος, Βασίλη Παναγιωτόπουλο , και τον Γιάννη Νικολόπουλο. .

Το αποτέλεσμα αυτών των δραστηριοτήτων ήταν η έκδοση δύο σημαντικών βιβλίων: Το πρώτο ήταν μια κοινή έκδοση του Ινστιτούτου Σλαβικών Σπουδών και του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Εθνικού Ιδρύματος στην Αθήνα, υπό την εποπτεία του καθηγητή Grigory Arsh. Αντικείμενο της έκδοσης ήταν οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας, Ηπείρου και Αλβανίας από το 1759 έως το 1831. Το βιβλίο περιείχε διπλωματικά έγγραφα και μεγάλο μέρος της αλληλογραφίας των Ρώσων προξένων στη Δυτική Ελλάδα και τη Νότια Αλβανία τότε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η δεύτερη έκδοση ήταν η Ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, μια θεμελιώδης μελέτη του διεθνούς φήμης βυζαντινολόγου καθηγητή Σεργκέι Κάρποφ. Και τα δύο βιβλία εκδόθηκαν με την οικονομική υποστήριξη του Ιδρύματος Ωνάση. Μια ελληνική έκδοση του βιβλίου του Κάρποφ έγινε με τη στήριξη του Έλληνα επιχειρηματία Κώστα Κελετσέκη.

Επιτρέψτε μου να αναφερθώ και σε μερικά άλλα σημαντικά βιβλία που έχουν εκδοθεί με την υλική και ηθική υποστήριξη του Γιάννη Νικολόπουλου: Αρτίομ Ουλουνιάν, Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας: Θέματα Ιδεολογίας, Πολιτικής και Εσωτερικής Ιστορίας, Μόσχα 1994; Όλγα Μισιουρέβιτς Ο σχηματισμός εθνικού κράτους στην Ελλάδα: Το «ρωσικό κόμμα» το 1837-1844, Μόσχα 1997; Ο ελληνικός πολιτισμός στη Ρωσία XVII-XX αιώνες, Μόσχα 1999; Γκριγκόρι Αρς, Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία (1809-1822), Αγία Πετρούπολης , 2003; Το συλλογικό έργο που επιμελήθηκε η Γιούλια Ιβανόβα ,

Έλληνες της Ρωσίας και της Ουκρανίας, Αγία Πετρούπολης 2004 ; Γιούρι Πριάχιν, Λάμπρος Κατσώνης στην ιστορία της Ρωσίας και της Ελλάδας, Αγία Πετρούπολης 2004.

Το έργο του Ιδρύματος Ελληνικού Σπουδών αναπτύχθηκε προς δύο κατευθύνσεις: στη Ρωσία, όπου έγιναν προσπάθειες με κάθε τρόπο για τη διεύρυνση της έρευνας που αφορούσε την ελληνική ιστορία και τον ελληνικό πολιτισμό, και στην Ελλάδα, όπου προωθήθηκε η μελέτη της ρωσικής ιστορίας και των σλαβικών σπουδών. Το 2004 , ο Γιάννης Νικολόπουλος μαζί με τους Εμμ. Λιγνό και Παν. Στάμου συνίδρυσαν το Κέντρο Ελληνο-Ρωσικών Ιστορικών Ερευνών (ΚΕΡΙΕ) με έδρα την Αθήνα.

Αργότερα, στη δεκαετία του 2010, όταν ο Νικολόπουλος είχε πλέον μετεγκαταστηθεί στην Αθήνα καταβλήθηκαν προσπάθειες να συμπεριληφθεί και η Τουρκολογία στα ενδιαφέροντα του Ιδρύματος, οργανώνοντας μια συνεργασία με το Κρατικό Πανεπιστήμιο του Καζάν και την Ακαδημία Επιστημών του Ταταρστάν. Αποτέλεσμα αυτής της συνεργασίας ήταν το βιβλίο των Λίλια Ρ. Γκαμπντραφίκοβα, Μπαχτιάρ Ι. Ισμάλιοφ και Ράντικ Ρ. Σαλίχοφ , Μετάφραση Αναστασία Μπελοζέροβα, Έλληνες στα Ουράλια. Οι βιομηχανίες Αλαφούζοφ στην αυτοκρατορική Ρωσία (19ος-20ός αιώνας), Αθήνα 2020.

Ευγενικός, μειλίχιος και ευπροσήγορος ο Γιάννης Νικολόπουλος ήταν πάντα πρόθυμος να βοηθήσει τους νέους ερευνητές και να προσφέρει τις γνώσεις του και την εμπειρία του με ανιδιοτέλεια. Ήξερε να ακούει και είχε μια σταθερή αίσθηση του χιούμορ. Ανοικτός , αξιόπιστος και ειλικρινής αναγνώριζε τα λάθη του και ήξερε να συγχωράει. Κοσμοπολίτης , κινούμενος με άνεση από το ένα πολιτιστικό περιβάλλον στο άλλο, στις μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου – Λονδίνο , Παρίσι, Ουάσινγκτον, Νέα Υόρκη, Μόσχα – ο Γιάννης Νικολόπουλος παρέμεινε με πάθος προσκολλημένος στην ιστορία και τον πολιτισμό της πατρίδας του, της Ελλάδας , μολονότι τα περισσότερα χρόνια της ζωής του τα έζησε μακριά της, και στην προώθηση των ελληνορωσικών πολιτιστικών σχέσεων.